

КЫРГЫЗ ЖАНА ТҮРК ТИЛДЕРИНДЕ ТУУРАНДЫ СӨЗДӨР ЖӨНҮНДӨ

Левент ДОЮРАН

Кыргыз – Түрк «Манас» университети

Бизди курчап турган жаратылыштын жандуу, жансыз заттары жана сан жеткис кубулуштары менен окуялары эн эле ар түркүн, эсепсиз бай экени белгилүү. Адам баласы алардын ар биринин табиятына таандык, өздөрү менен кошо жаралган, бириники экинчисине окшобогон, айырмалуу өзгөчө касиеттери менен белгилерин, сын – сыпатын, кыймыл – аракетин чыгарган доошун (табышын) баамдап, айырмалаган. Мисалы, айбанаттар менен адамдын чыгарган үнүн, айрым бир заттар менен буюмдардын суунун шары же эшиктин ачылып – жабылышында чыгарган үнүн өз – өзүнчө айырмалап, анын элесин болжолдуу түрдө туураган, б.а. аталышын тыбыштар комплекси аркылуу туюндурган ар кандай сөздөр пайда болуп, колдонулуп келген.

Мындай сөздөр дүйнөнүн көп тилдеринде ар кандай аталса, лингвистикада ар түрдүү терминдер менен туюнтулуп келет. Зат, буюм, кыймылдардын добуш – шоокумдарын чагылдырган сөздөр кыргыз тилинде *тууранды сөздөр деп*, ал эми түрк тилинде үндөрдү, доошторду чагылдырган сөздөр (“*Ses yansimalı kelimeler*”) (Тыбышты чагылдырган сөздөр) деп аталат. Суулардын шырылдаганы кыргыз тилинде да, түрк тилинде да «*шырыл – шырыл*», суунун кайнаганы кырг.: «*бурк – бурк*», түрк.: «*фокур – фокур*»; бир бирине кагылышкан заттардан чыккан добушка кыргызча «*тарс – турс*», түркчө «*шакыр – шукур*», куштардын чырылдаганын кыргызча «*чыр – чыр*», түркчө «*жик – жик*», кыргызча күндүн күркүрөшү, түркчө *гүрлемеси*. Бул сыяктуу жаратылышта болгон бир топ кыймыл – аракеттер пайда кылган доошторду адам баласы угуу органдары менен сезип – угууп, өз – өзүнчө аттар берген.

Кыргыз тилинде зат, буюм, дагы башкалардын кыймылын туудур – ган табияттагы жана коомдогу кыймылдар чыгарган добуштардын тил каражаттары аркылуу жаралган сөздөр жалпысынан келип чыгышына, маанисине жана грамматикалык белгилерине карата экиге бөлүнөт: табыш тууранды сөздөр жана элес тууранды сөздөр.

Кыргыз тили тууранды сөздөргө өтө эле бай, алар оозеки тилде да, жазма тилде да кеңири колдонулат; сүйлөнгөн жана жазылган текстке кооздук, ачыктык, тактык киргизиш, башка сөздөр сыяктуу эле өз ара катнашууда байланыш материалы болуп кызмат кылат.

Жандуу жансыз заттардан чыккан үндү туурап айтылган сөздөр *табыш тууранды сөздөр* деп аталат: *маа, мөө, тарс* ж.б. Чындыгында, уйдун мөөрөгөнү, койдун маараганы жана мылтыктын атылгандагы чыккан табыш аларды биз туурап айткан (маа, мөө, тарс) сөздөрдүн дал өзү эмес. Бул сөздөр алардан чыккан үнгө, табышка болжолдуу түрдө гана окшош кош сөздөр.

84 **КЫРГЫЗ ЖАНА ТҮРК ТИЛДЕРИНДЕ ТУУРАНДЫ СӨЗДӨР
ЖӨНҮНДӨ**

Табыш тууранды сөздөрдү мааниси жагынан төмөнкүдөй топторго бөлүнүп келатканы белгилүү.

- 1) Айбандардын табышын туураган сөздөр: маа, мөө, арс – арс ж.б.
- 2) Кээ бир канаттуу куштардын табышын туураган сөздөр: *кекилик–кекилик, бытпылдык–бытпылдык, чырк–чырк, каак–каак* ж.б.
- 3) Курт – кумурскалардын табышын туураган сөздөр: *ышиш, ызз, –гың* ж.б.
- 4) Адамдан чыккан табышты тууроого колдонулуучу сөздөр: *ха–ха–ха–ха, бырс, шуу, күрс* ж.б.
- 5) Жансыз заттардан чыккан табышты туураган сөздөр: *гаң, шуугур, куугур* ж.б.

Тууралган процесстин мүнөзүнө жараша табыш тууранды сөздөр жөнөкөй жана татаал түрдө болот.

А) Бу типтеги тууранды сөздөрдүн жөнөкөй формалары бир гана унгу тууранды сөздөн туруп, ар дайым *эт, ге* деген жардамчы этиштер менен айкашат да, тууралган тыбыштын бир гана ирет болгонун көрсөтөт:

Мисалы: «Беккулу кана», – деп *барк этти* (Мукай Элебаев). «Жок», – деп *күңк этти* кемпир (Мукай Элебаев).

Б) Табыш туурнады сөздөрдүн татаал түрлөрү эки же андан ашык унгу сөздөрдөн түзүлөт. Алар мааниси жагынан кыймыл – аракеттин бир нече ирет кайталанганын көрсөтөт. Бул түр да *эт, ге* деген жардамчы этиштер менен бирге колдонулат; кээде бул этишсиз да колдонулушу мүмкүн. Алар сүйлөмдө көбүнчө бышыктооч же аныктооч милдетин аткарат.

Табыш тууранды сөздөрдүн татаал түрү мааниси жагынан үч топко бөлүнөт:

- 1) компоненттеринин экөө тең толук маанилүү сөздөр.
- 2) Эки компонентинин бирөө маани бербей турган сөздөр.
- 3) Эки компонентинин экөө тең маани бербей турган сөздөр.

Эки компоненти тең толук маанилүү сөздөр. Табыш тууранды сөздөрдүн бул түрү башкаларынан өзүнчө жеке колдонулушу жагынан айырмаланат. Алар көбүнчө бирине бири синоним болуп, бир түшүнүктү билдирет: *кыйк–чийк, күрс–тарс, калдыр–кулгур* ж.б.

Эки компоненттин бири маани билдирбеген сөздөр. Мындай сөздөрдүн экинчисинин үндүү же үнсүз тыбышы өзгөрүп, өз алдынча мааниге ээ болбойт.

Мисалы: Яша эки колун *шак–шук* эттире тамандарына жанып алып, бийлей баштады (К. Жантөшев).

Табыш тууранды сөздөрдүн фонетикалык жагынан өзгөрбөгөн түрү тууралган табыштын бир калыпта кайталанганын көрсөтсө, өзгөргөн түрү бирдей эместигин көрсөтөт. Бирок мындай формалар тууралган табыштын кайталанганын унгу сөздүн кайталанышы аркылуу билдирет, анын үстүнө буларда тууралган табыш бир калыпта болбой калышы мүмкүн. Ал эми кошумча муун аркылуу түзүлгөн сөздөрдө тууралган табыштын сапаты өзгөрүлбөстөн туруп, бир гана унгу сөздүн ичиндеги

табыштын кайталанышын билдирет. Табыштын кошумча элементтер менен татаал формалар аркылуу кайталанышындагы негизги айырма ушунда. Салыштырыңыз: *гаңк–гаңк, гаңк–гуңк, гаңгыр*.

Эки компоненти экөө тең өз алдынча колдонулбаган сөздөр. Булар өтө аз: *ызың–кызың* ж.б.

Үнсүз тыбыштардын сөз башында, сөз аягында келиши жагынан табышты тууроочу сөздөр кыргыз тилинин жалпы эле фонетикалык законуна багынат. Сөздүн башында, көбүнчө жарылмалар (б, п, т, к) жылчыкчылдар (ш), сөздүн аягында үндөштөр (р, н), аффрикат ч жана жарылма (к, т, п) тыбыштары кезигет.

Табышты тууроочу сөздөр көбүнчө бир же эки муундуу жабык муундан турат. Эки үнсүз жана ортосунда бир үндүүдөн турган унгулары жөнөкөй гана тыбышты билдирет: *гүл, күл, тол* ж.б. Ал эми унгу сөздүн кошумча мааниге ээ болушу унгуга үнсүздөрдүн же муундун кошулушу аркылуу берилет. Берилген маанисине карата аларды эки топко бөлүүгө болот.

Биринчи топко аягы *к,с,т,л* тыбыштары менен бүткөн унгу сөздөр кирет. Мындай сөздөр тууралган табыштын кескиндигин, кыскалыгын билдирет. Бул көрсөтүлгөн кошумча үнсүздөр аягы *н,р,л* тыбыштары менен бүткөн сөздөргө уланат: *гың–гыңк, шар–шарп, тыр–тырт* ж.б.

Экинчи топко аягы *–ыр* тыбышы менен бүткөн сөздөр кирет. Алар биринин артынан бири кайталанган табышты билдирет. Мисалы, *тол* дегенде бир нерсенин жеңил гана бир ирет жерге түшкөнүн түшүнөбүз. Ал эми *толур* дегенде бир канча ирет жерге түшкөнүн түшүнөбүз.

Аягы *–ыр* менен бүткөн сөздөргө дагы кошумча үнсүздөрдүн уланышы мүмкүн. Натыйжада ал унгу сөздөр тууралган табыштын кескиндигин билдирген жаңы кошумча мааниге ээ болот. Мисалы, *гаңгыр* дегенде биринин артынан бири кайталанган бир канча майда табыштарды түшүнөбүз. Ал эми *гаңгырт* дегенде *гаңгыр* деген тыбыштын бүт бойдон токтолушун түшүнөбүз. Салыштырыңыз: *шалдыр–шалдырт, каңгыр–каңгырт* ж.б.

Унгу сөздүн аягына үнсүздөрдүн келиши башка сөздөрдөн да кезигет. Бирок алардын мындай кошумча маани бериши байкалбайт. Тууранды сөздөрдүн бул көрсөтүлгөндөрдөн башка дагы бир өзгөчөлүгү тууралган табыштын узактыгы үндүүнүн же сөздүн аягындагы үнсүз тыбыштын кайталанышы аркылуу берилет. Мисалы, *каак, мөө, маа, шырр–шырр, кырк–кырк* ж.б. Жабык муундан турган табыш тууранды сөздөрдө көбүнчө *а,о,у, ү, ы* фонемалары колдонулат. Булардын ичинен *а* фонемасы катышкан сөздөр жоон үндүү болгондуктан тууралган табыштын күчтүүлүгүн же анын табышынын бийиктигин көрсөтөт.; *ы* фонемасы катышкан сөздөр, тескерисинче, тууралган табыштын күчсүздүгүн же анын табышынын бийик эместигин көрсөтөт: *шаңк–шаңк, шыңк–шыңк, карч–кырч, тарс–тырс* ж.б. Салыштырыңыз: *тарбаң–тарбаң, тырбаң–тырбаң, жалт–жылт* ж.б.

Элестүү сөздөр заттардын сырткы көрүнүшүнө же кыймыл–аракеттерине байланыштуу караан, силует, бүдөмүк кебете сыяктуу кыялга күнүрт чагылган нерселерди билдирет да, төмөнкүдөй топторго бөлүнөт:

А) заттардын кыймыл процессиндеги болгон сырткы көрүнүшү жөнүндөгү элестөөлөрдү билдирүүчү сөздөр: *гаггаң–гаггаң, баггаң–баггаң, гаргаң–гаргаң, жалпаң–жалпаң* ж.б.

Б) кыймыл–аракеттин тездигин билдирүүчү сөздөр: *жылт, кылт, жарк, шыл, шарт* ж.б.

Биринчи топко кирген элестүү сөздөр көбүнчө татаал көрүнүштү (анын элесин) билдирет. Мындай сөздөр көбүнчө аягы *ң* тыбышы менен кээде *к* тыбышы менен бүтөт, мисалы, *койкок–койкок, гаггаң–гаггаң*.

Аягы *ң* же *к* менен бүткөн элестүү сөздөрдү этиш деп кароого жарабайт, анткени алар өзгөрбөйт, жаны сөз каратуу үчүн унгу катарында гана кызмат кылат. Этиш сөздөр алардан –*ла* мүчөсү уланышы аркылуу жасалат: *сороң–сороң–сороңдо; сорок–сорок – сорокто; койкок – койкок – койкокто* ж.б.

Кыргыз тилинде *сороңдо, койкокто* дегендейлерден тышкары элестүү этиштер да бар. Алар дайыма *й* менен аяктайт. Мындай формадагы этиштер да образдуу татаал көрүнүштү билдирет. Элестүү сөздөр менен элестүү этиштер мааниси жана морфологиялык түзүлүштөрү боюнча бири бирине жакын. Аягы *й* менен бүткөн элестүү этиштер элестүү сөздөрдөн түзүлгөн экен деп ойлоого болбойт.

Аягы *й* менен бүткөн элестүү этиштерди элестүү сөздөргө (*ң, к* менен бүткөн) салыштырганда кийинкисинин аяккы тыбыштары кошумча элементтери түшкөнү ачык байкалат (сал.: *калдаң–калдаң – калдай, дардак –дардак – дардай*). Эки элестүү сөз тең бирдей эле унгуга *ң, к* кошумча элементтердин жалганышы аркылуу жасалган. Морфологиялык бул көрсөткүчтөр жалганган унгулардын көпчүлүгү азыркы мезгилде өз алдынчалыгын жоготушкан, өлүү унгуга айланышкан. Мисалы, кыргыз тилинде болчой, соксой деген элестүү этиштердин унгулары өз алдынча колдонулбайт, ал эми кээ бир тектеш тилдерде болсо аталган этиштердин унгулары өзүнчө колдонулат, өзүнчө мааниге ээ. Буга окшош фактылар элестүү этиштер, демек, элестүү сөздөр да теги жагынан маанилүү сөздөр менен байланыштуу экендигин көрсөтөт: сал.: алтайча *соксо – сороюп* турган нерсе, *болчо – гардаюу*; кыргызча *чокчо: чокчо сакал; чокчой; чокчоң–чокчоң* ж.б.

Элестүү этиштердин түзүлүшүндө –*й* мүчө катарында, элестүү сөз – дөрдө –*ң// –аң// –ең же –к// –ак// –ек* кошумча элемент катарында колдонулат. Булардын мындай морфологиялык элемент эсебинде кызмат кылышы элестүү этиштердин кыймыл–аракети же абалды билдирүү мааниси лексикалык эмес, грамматикалык жол менен берилишин көрсөтөт.

Элестүү сөздөрдү түзүлүш булагы боюнча төмөнкүдөй топторго бөлүштүрүүгө болот:

1. Атооч менен этиштик (тирүү) унгулардан жасалган элестүү сөздөр: *бөкчөң – бөкчөң < бөкчө < бөк*; кыргызча *бөк–дөбө, дөнсөө*; кыйшан < кыйша < *кый*; сал.: алтайча *кый* – бир нерседен баш тартуу, кайтуу ж.б.

2. Этимологиясы белгисиз (өлүү) унгулардан жасалган элестүү сөздөр: *чолоң – чолоң < чол*; сал.: *чолок, чолой, чолтой* (бул сөздөрдүн баары кыска нерсе жөнүндөгү түшүнүктү билдириши боюнча семантикалык биримдикте турушат); *орсон – орсон < орсо < ор*; сал.:

орсо–й (этиш); орой – бир нерсенин эң жогору учу, чокусу; чоку (орой чоку); үрпөң – үрпөн <үрпө < үр ж.б.

3. Унгулары табыш тууранды сөздөр менен байланыштуу болгон элестүү сөздөр. Кээ бир элестүү сөздөр өздөрүнүн маанилери жана морфологиялык түзүлүштөрү табыш тууранды сөздөр менен окшош; алар мүчөлүк бөлүктөрүнүн ар түрдүүлүгү боюнча гана бири биринен айырмаланышат. Ушундай лексика–грамматикалык жалпылыктарга таянып, кээ бир элестүү сөздөр менен табыш тууранды сөздөр тектеш, унгулаш деп эсептөөгө болот.

Мисалга, *бал* унгусун алалы. Бул лексеманы түпкү унгу катарында төмөндөгүдөй табыш тууранды сөздөрдүн составынан учуратууга болот: *балч* (баткакка балч дей түштү) – *балчылда*; *балк–балк* – *балкылдап*; *балл* – *баллылда*, бул келтирилген сөздөрдүн унгуларынын аяккы элементтеринин ар түрдүүлүгүнүн өзү эле тарыхый жагынан алардын туунду экенине күбө болуп турат; баары үчүн түпкү унгу катарында *бал* деген элементти бөлүп чыгарууга болот. Жогоруда аталган сөздөрдүн унгулары жана туунду формалары өтө коюу, же өтө суюк эмес нерседен чыккан табыш жөнүндөгү түшүнүктү билдирип турушат.

Жогоруда аталган сөздөрдүн унгусун (*бал*) төмөндөгүдөй элестүү сөздөрдүн составынан кезиктирүүгө болот. Алар мында элестүү этиштер үчүн да морфологиялык база катарында кызмат кылган, жана семантикалык жалпылыктары да сакталган: *балкай*, *балкый*, *балжай*, *балтай*, *балчай*, *балчак*, *балчакта*, *балбыр–балбыр* (*этет*), *балбыра*. Бул сөздөрдүн баары жумшак жана массивдүү нерсе жөнүндөгү түшүнүктү билдиришет, семантикалык жагынан бириктирип турган негиз катарында *бал* деп эсептелинуүгө тийиш.

Элестүү сөздөр менен табыш тууранды сөздөрдүн айырмачылыгына караганда окшотуктары көп. Окшотуктан табыш тууранды сөздөр менен элестүү сөздөр экөөнү лексикалык бир топко кошууга болот.

Кыргыз тили элес жана табыш тууранды сөздөргө бай гана эмес, көрөнгүсү мол. Аны далилдеш үчүн «Манас» эпосундагы Сагымбайдын вариантынан айрым бир мисалдарын келтирүү менен чектелели.

Улуу манасчы Сагымбай тарабынан элес, дабыш тууранды сөздөрдү атайылап керектөө аркылуу окуяны төмөнкүчө таасын сүрөттөгөн:

Айбалта башка *шака–шак*, Карсылдашты кошулуп,

Найза төшкө *така–так*, Кара кан баштан жошулуп (**1том; 258–бет**)

Башка кылыч *жарка–жарк*,

Манжуулар менен алтайлыктардын кармашкан учуру:

Алар төрт жүз, бу үч жүз, Айбалта башка *шака–шак*,

Чабышкан жери керме түз. Чоюнбаш башка *чака–чак* (**1том; 140–бет**) Чүйдөгү Акунбешим менен Манастын колунун аёосуз кармашы да төмөнкүчө сүрөттөлгөнүн кыстара кетели:

Айбалта башка *шака–шак*,

Найза төшкө *шака–шак*,

Кылычтар жондо *чака–чак*,

Айбалта башка *шака–шак*,

Мылтыктын үнүн *тапа–тап*,
Күрсү чаап *күпө–күп*,
Төө мылтык атып *гүпө–гүп*. (2том; 141–бет)
Найза төшкө *так этип*,
Күрсү башка *күп этип*,
Темири жок найзалар,
Муштаганда *гүп этип*.
Төө мылтык атып күркүрөп,
Үнүн уккан адамдар,
Үйүндө бою *гүркүрөп*,
Жазайыл үнү *жаңырып*,
Кой чагыр үнү *чаңырып*,
Бараң мылтык *бадырап*
Басылбай үнү *габырап* (2 том; 139–140–беттер) ж.б.
Доол согуп *карса–карс*,
Мылтык атып *тарса–тарс*,
Былчылдатып калмакты
Ар кайсы жерде *барса–барс*. (3 том; 294–295–беттер) ж.б.

Жолой балбаңдын Кошой менен күрөшкөн эпизодунда Жолойдун элеси мындайча сүрөттөлөт:

Олтурган Жолой *очоюп*,
Ортого жалгыз *чочоюп* (3 том; 186–бет).
Олтурган Жолой *оксоюп*,
Олут алып *соксоюп* (3 том; 215–бет).

Түрк тилинде мындай үндөрдүн бир тобу бирдей окуянын, бирдей кыймыл–аракеттен чыккан үндүн, дооштун кайталанышынын (созулушунун) сакталышы *–ыр*, (*–ир*, *–ур*, *–үр*) {*–ir* (*-ir*, *-ur*, *-ür*); *–ыл* (*–ил*, *–ул*, *–үл*) {*–il* (*-il*, *-ul*, *-ül*) мүчөлөрү менен жасалган. Суунун доошу «шарыл» (шарылты), «шырыл» (шырылты), адамдын уктаганда чыгарган коңуругу «хорул» (хорулда), чымыңдын учканда чыгарган доошу «вызыл» (вызылты), эшиктен чыккан «гажыр» (гажырты), «тыкыр» (тыкырты) ж.б.

Түркияда О. Н. Туна «Түркчө кайталоолор же кайталамалар» аттуу макаласында тууранды сөздөрдү бир унгуда жана эки унгуда кайталанышын экиге бөлгөн.

В.Хатибоглунун «Кош сөздөр» (“İkilemeler”) аттуу эмгегинде кош сөздөрдүн бир тобунда биринчи сөздүн биринчи уңгусунда а (е) тыбышы болсо, экинчи сөздүн алгачкы уңгусунда и(ү) тыбышы бар делет. Мисалы, *чат–чуп*, *фарт–фурт*, *такур–тукур*, *хатыр–хутур* (*çat çut, fart furt, takur tukur, hatır hutur v.b*) ж.б. В. Хатибоглу кош сөздөрдүн көпчүлүк бөлүгүн чагылдыруучу сөздөр деген терминди колдонгон. Булардын жаратылыштан чыккан үндөрдү чагылдырган аракетти билгизген сөздөр болгондугун төмөндөкү мисалдар менен берген: «шакыр–шакыр», «шыкыр–шыкыр», «так–так», «чисил–чисил», «мырыл–мырыл» ж.б. Мындан кийин кээ бир добуштардын чагылды–

рыльштардын жаратылыштын кубулуштарынан болгонуна карабастан, бул кубулуштун жеңил сезилбегендигине байланышкан мисалдарды келтирген: «мырын кырын эт –, *высык* *высык* йе –, «кымыл кымыл бөжек» (mıgın kıpın et-, vıcık vıcık ye-, kımıl kımıl böcek). Изилдөөчү кош сөздөр менен кээ бирде үч түрдөө кайталоо формаларынын болгонун көрсөткөн: «иним иним инле – «, «чын чын чынла – «, «зып зып зыпла – «, «пырыл пырыл пырылда – «, «зонк зонк зонккла – « (inim inim inle -, çın çın çınla -, zıp zıp zıpla -, pırl pırl pırlılda -, zonk zonk zonkla -).

С. Кудайбергенов кыргыз тилиндеги тууранды чагылдырылыш – тарды үн, норм жана маанилик жагынан изилдеген. Бөлүнүштөрүн абдан негиздүү жана маанилери менен бирге далилдеген.

А.Н. Кононов бир сөздүн түрүн негиз кылып алган тууранды сөздөрдү үн, негиз жана маанилик жагынан белгилүү бир бөлүнүштөр менен берген. Маанилик жагынан үндөрдү тууроо («Ses Taklidi») жана кыймыл – аракетти тууроо («Tavır Taklidi»), негизи жагынан тубаса («Kök yansımalar»), туунду («Türemiş Yansımalar») деп бөлгөн.

Бул тема кыргыз жана орус окумуштуулары тарабынан абдан кеңири изилденип келген. Бирок түрк тилинде жетиштүү даражада тууранды сөздөр боюнча эч кандай илимий эмгек же бир изилдөө иштери алигиче жасалбай келет. Кыргыз тилиндеги элес тууранды сөздөр түрк тилинде да бар. Мисалы, күндүн нурларынын сууга чагылышын «пырылты» (Pırlıtlı), ай нурунун чагылышына «якаmoz» (Yakamoz) делет, бирок булардын баардыгына жалпы ат берилген эмес. Тууранды сөздөрдүн кайсы сөз түркмүндө орун алышы жөнүндө алгылыктуу маалымат болбогунан жетиштүү бир изилдөө да жокко эсе. Азыр колубузда болгон Хамза Зулфикардын «Түрк тилинде үндөрдү, доошторду чагылдырган сөздөр» («Ses yansımali kelimeler») аттуу эмгеги менен В. Хатибоглунун, М. Эргинин, Т.Бангыоглунун, Н. Учокун кээ бир макалаларында жана кээ бир грамматикалык китептерде учкай маалыматтар берилген.

Тууранды сөздөрдүн түрк тилинде ар тараптан кеңири изилдениши негизги маселелердин бири болуп саналат. Тилчилердин бул маселени кеңири салыштырма өлчөмдө изилдөөлөрү түркология үчүн зарыл экени шексиз деп эсептейбиз.

АДАБИЯТТАР

- ДАВЛЕТОВ С., КУДАЙБЕРГЕНОВ С. **Азыркы кыргыз тили.** Морфология. – Фрунзе, – 1980, 204 – 209 – б.
- КУДАЙБЕРГЕНОВ С., ТУРСУНОВ А., СЫДЫКОВ С. **Кыргыз адабий тилинин грамматикасы.** – Фрунзе, – 1980. 453 – 461 – б.
- Хамза ЗУЛФИКАР. **Түрк тилинде үндөрдү, доошторду чагылдырган сөздөр** (“Ses yansımali kelimeler”), – ТДК, – Анкара, – 1995
- ХАТИБОГЛУ В. **Кош сөздөр** (ikilemeler), – ТДК, – Анкара, – 1971
- КУДАЙБЕРГЕНОВ С. **Подражательные слова в кыргызском языке,** – Фрунзе, – 1957
- КОНОНОВ А. Н. **Грамматика современного турецкого литературного языка.** – Москва, – 1956. 363 – 372 б.
- Сагынбай Орозбак уулунун варианты. **Манас.** 1. китеп, – Фрунзе. – 1978, II. китеп – Фрунзе. – 1980.